

ИВАН ОРМАНДЖИЕВ В ДЕБАТА ПО ТРАКИЙСКИЯ ВЪПРОС СЛЕД ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Стоян Райчевски

Парижката мирна конференция от 1919 г. след Първата световна война и другите последвали я конференции в Лозана и Сан Ремо¹ завършват с окончателно решение, което да облагодетелства съперниците за Тракия съседни на България държави. Член 48 на Ньойския мирен договор, който предвижда само „икономически достъп“ на България до беломорско пристанище, е ясна индикация, че Тракия - както Източна, така и Западна, остават във владение на Великите сили, които се задължават да решат съдбата на областта в неопределено време². Тогава в България вече има огромна маса българи бежанци от Тракия, потърсили тук спасение и убежище още след Илинденско-Преображенското въстание през 1903 г., и при реокупацията на Източна Тракия от Турция през 1913 г., заедно с разореното българско население през Първата световна война в Беломорието и Западна Тракия. Всички те виждат само едно справедливо решение на този въпрос – да получат правото да се завърнат по родните си домове и имотите си, заграбени им или още пустеещи. Становището на Тракийската организация

¹ Алтънов, И. България и тракийският въпрос пред конференцията в Лозана. Македонски преглед 1926, кн. 1; Бужашка, Б. Източно-тракийският въпрос в българо-турските дипломатически отношения, С., 2017.

² Муравиев, К. Договорът за мир в Ньой. С., 1992; Райчевски, С. Ньойският договор 1919. Диктат и неизпълнени обещания. С, 2010.

следва волята на своите членове - изтерзаната бежанската маса. След конференцията в Сан Ремо, която предоставя Източна и Западна Тракия на Гърция, реакцията на организираниите тракийски бежанци е много остра, като се акцентира на българския характер на голяма част от населението на Тракия.

С годините позицията еволюира по отношение на постигането на цели според събитията и нагласата на тракийските бежанци. В начало на 1921 г. тракийците от Бургаски, Ямболски, Старозагорски, Хасковски и други окръзи изпращат молби до предстоящата конференция в Лондон на министрите на външните работи на трите Велики сили, с които се иска справедливо решаване на тракийския въпрос. Обсъжда се и създаването на „автономна, неделима Тракия“, за да не останат тракийските българи под чужда власт.

Още в първия си брой през 1921 г. в. „Тракия“ помещава статия, озаглавена „Тракия отново на сцената“, с апел за „минималната справедливост, която Великите сили дължат на България“, а такова едно справедливо решение би било „Смирна на Турция, Тракия на България“. Проф. Димитър Михалчев очаква рано или късно едно оптимистично решение на тракийския въпрос: „Може утре да не успеем. Ще успеем вдругиден. Непременно! Сигурно!“³ В друга статия на същия вестник два месеца по-късно, озаглавена „Българска Тракия или автономна Тракия“, проф. Михалчев разяснява смисъла на този лозунг в развитието на политическата платформа по тракийския въпрос на Върховния тракийски съвет. В статията се изтъква, че българският елемент няма да изгуби нищо от това, а може само да спечели. Лозунгът за автономия на Тракия става официална доктрина на Петия редовен събор на Тракийската организация. Тази доктрина е ясно отразена и в резолюцията на

³ В. „Тракия“, бр. 1-2, 14 януари 1921 г.

събора, която съдържа следните точки:

„1. Съдбините на поробената днес Тракия трябва да бъдат ръководени от болшинството на онова население, което е родено в нея и което произхожда от нея. Това е волята на самото население;

2. Идеята за интернационализиране на Източна и Западна Тракия, поставена под покровителството на Обществото на народите, е най-целесъобразният лозунг днес, гоген да задоволи мнозинството от нейните синове;

3. Връщането на бежанците по техните селища и имоти трябва да лежи в основата на всяко изявление за Тракия;

4. В случай, че близкото развитие постави отново въпроса за цяла поробена Тракия или за част от нея, да се настоява енергично за международна гаранция за връщането на прокудените българи;

5. Ако конвенцията за малцинствата добие осъществяване и път, да се иска, щото изпълнението на тая конвенция да става не от съответните правителства, а да бъде възложено на специален орган на Обществото на народите”.

В подкрепа на автономията се явява и статията „Бъдещето на Тракия”, която одобрява управлението на генерал Шарни в Западна Тракия, а по отношение на едно бъдещо международно управление на областта изказва категоричната прогноза: „Ако Тракия не може днес да бъде възвръната на България, към която тя принадлежи като нейно продължение към морето и към което я тласкат всички природни сили и я подтикват всички права, то автономността се налага и ще се наложи, когато и да е.”⁴

Програмата в резолюцията на Петия събор на Тракийската организация става ръководно начало за дейността ѝ за един продължителен период от време – до 1927-1928 г.,

⁴ „Тракия”, бр. 20-21, 23 септември 1921.

когато едно от крилата на същата прави т. нар. идеен завой и отново издига лозунга „Тракия на България“. Но много преди този „идеен завой“, непосредствено след споменатия Пети събор, Тракийската организация успява да се изяви на международната дипломатическа арена и да постави тракийския въпрос на конференцията на Обществото на народите в Женева през септември 1921 г. за защита на правата на малцинствата, отстоявайки там общобългарските национални интереси, което българското правителство тогава не бе допуснато да направи. На тази конференция не се допусна представител на българското правителство, въпреки че страната бе станала вече член на международната организация. Позволено бе само на 7 септември да се прочете от Никола Герджиков един „Репорт на бежанските организации в България“ - важен документ за борбата на правителството, партиите и обществените организации в България в защита на българското население в откъснатите след войната български земи.

На 31 декември 1921 г. Върховният тракийски комитет изпраща до Лондонската конференция на министрите на външните работи на трите Велики сили - Великобритания, Франция и Италия, „Меморандум“, адресиран до Обществото на народите и конференцията на посланиците с копия до папа Бенедикт XV, президента на САЩ, председателя на Френската република, министър-председателя на Обединеното кралство, Жул Камбон, председател на конференцията на посланиците, барон Хайаши, посланик на Япония в Лондон, и до разни общественици от цял свят, с който документ се иска да се осигури връщането на 200 000 бежанци в Тракия и същевременно да се запознае световната общественост със съдбата на българското население в Тракия. Меморандумът се състои от пет самостоятелни части:

1. Резюме от молбите и петициите на тракийското българско население, наказано с изгнание от своето отечество.

2. Историко-географски преглед върху Източна и Западна Тракия и заключението, че в интерес на общия европейски мир се налага една нова ревизия на режима в Тракия.

3. Изложение „Политическите борби на българите в Тракия“. Дават се сведения за прокудените през различните войни и революционни борби българи от Тракия в свободна България, Румъния, Русия и по други. краища на света, което българско население не се взема досега предвид в никоя от международните статистики; при окупирането на Западна Тракия от Гърция идват нови 50 832 бежанци В тази част се посочва още, че през Преображенското въстание от Източна Тракия в България емигрират 103 000 души, след реокупацията на Източна Тракия през юли 1913 г. в България отново емигрират около 163 000 души. След решението на конференцията в Сан Ремо - също, голяма част от които умират от глад, студ и болести, или общо 316 832 души – т. е. повече от представените в официалните гръцки и турски статистики за живеещите в Тракия гърци и турци.

4. Частта „Изходът на Бяло море“ доказва че окупацията на Западна Тракия е незаконно извършена, въпреки взетото Сан Ремо решение за това, защото Гърция нарушава членове от Ньойския договор, които постановяват да се спазват правата на завареното местно население. Посочва се единодушното желание на живеещите в Западна Тракия евреи, арменци и албанци да не бъдат оставени под гръцка власт.

5. Тази част съдържа отново статистически данни за населението. Заявява се, че българското правителство претендира за политическите граници на Тракия „на запад от Мидия-Енос“, а не за етническите (които са по-широки).

Според официалните данни на гръцкото правителство в тези граници на Тракия остават 199 330, а не 264 726 гърци и 256 410 българи, заедно с непризнатите от гръцката статистика 154 710 помаци, които говорят български език.

На 19 август 1922 в Пловдив се открива Шестият редовен събор на тракийската емиграция, основната задача на който е да извърши ревизия на организационния устав, да обсъди международното положение на Тракия и да се направят изводите, които то налага. На 27 септември с. г. Централното бюро на

ТРАКИЙСКАТА ОРГАНИЗАЦИЯ ИЗПРАЩА ДО ПРАВИТЕЛСТВАТА НА ВЕЛИКИТЕ СИЛИ МЕМОАР,

в който се изтъкват 12 основания за даване на автономия на Тракия и се заявява, че след като Севърският договор няма да бъде ратифициран, Тракия остава междусъюзническа и се иска това положение да не е само формално, но то да се превърне в политическа действителност.⁵

През октомври 1929 г. Конгресът на Тракийската организация се провежда във Варна. На този форум Иван Орманджиев произнася реч, която впечатлява всички и допринася за избирането му във Върховния изпълнителен комитет. В спомените си Орманджиев твърди, че той не се е готвил предварително за тази си реч, нито е бил предупреден за такава една отговорна изява. Тази случайност се оказва добър шанс за него да се изяви като отличен оратор и перспективен деятел на тракийското движение. Сам отбелязва и подчертава това: „Тая реч гържах импровизирано и случайно. Определен бил да говори Константин Петканов, но секретарят Михаил Балджиев забравил да му каже. Поради това Петканов помоли да говоря аз. Конгресът с акламация прие да прочета речта си, която при това е и със заглавие

⁵ „Тракия”, бр. 65-66, 3 октомври 1922 г.

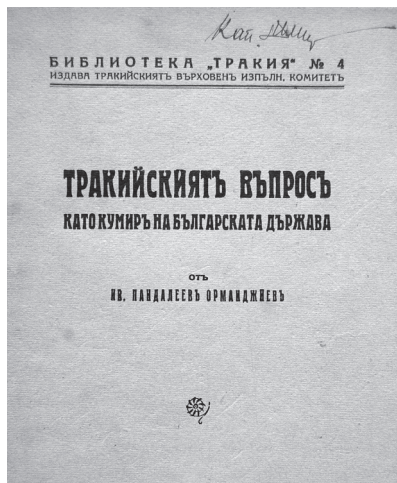
„Тракийският въпрос като кумир на българската държава” Там очертах идеологията на тракийци и ме избраха за пръв път във Върховния изпълнителен комитет”.⁶ За съдържанието на тази реч можем да съдим от издадената му още през същата 1929 г. обемиста книга със същото заглавие - „Тракийският въпрос като кумир на българската държава”, издание на Върховния изпълнителен комитет. Орманджиев прави уговорката, че произнесената на Варненския конгрес реч е била спонтанна, но от публикацията му по същата тема виждаме, че по нея е работено задълбочено и целенасочено, преди тя да бъде отпечатана в един доста по-разширен вариант.

В своето развитие като общественик и изследовател Иван Орманджиев винаги е стоял на принципна позиция по отношение решението на тракийския въпрос като неразделна част от решението на българския национален въпрос. Няма колебание, че освобождението на тракийските българи, останали под чужда власт, трябва да стане чрез присъединяването на Източна и Западна Тракия към българската държава, а на идеята за автономия на Тракия е гледал само като „наложен етап от нелек път”. Като изследва национално-освободителните борби на тракийските българи, той, както и други български историци, стига до убеждението, че една от причините за драмата на тракийци - да бъдат прокудени от бащиния им край след войните за обединение, за които те, както и целият български народ са дали огромни жертви, се дължи и на непознаването на тракийския въпрос от страна на българската интелигенция и общност. Тъкмо към края на 20-те години, когато и сред ръководни среди и на Тракийската организация започва да се прокарва и дори да надделява скептицизъм в ефекта на лозунга за автономия на Тракия и се засилва волята да се

⁶ НБКМ, Ф. 641, а.е. 1, л. 159.

работи за директно присъединяване към България, което някои деятели определят като „идеен завои”,

**ИВАН ОРМАНДЖИЕВ ИЗДАВА СВОЯТА
ПРОГРАМНА КНИГА „ТРАКИЙСКИЯТ ВЪПРОС
КАТО КУМИР НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА”⁷**

Иван Орманджиев и неговият програмен труд

вече като член на Тракийския върховен изпълнителен комитет с цел да разбуди общественото мнение и да му внуши, че за постигане на българския идеал за обединение от първостепенно значение е да се реши най-напред тракийският въпрос, след което по-лесно и естествено ще се стигне до решаването и на македонския въпрос. Аргументира тази си позиция не с емоции, а с обективен анализ на всички фактори, но най-вече икономически, географски и стратегически. Затова отправя призив за опознаване на родна Тракия и превръщането ѝ в „кумир на българската държава” – за всички

⁷ Орманджиев, И. Тракийският въпрос като кумир на българската държава. С., 1929,

българските политици, държавници и интелектуалци.

Започва с предизвикателство към тях - с казаното от един чужденец, професор Киприен Роберт, който, пишейки за Тракия, нарича Марица „свещената река на българите, която с вливането си в Бяло море е предначертала изхода им там”. Предизвикателството му е насочено и към българската историография. „Тя не е отразила подобаващо дълготрайно наше владичество на брега на това море, въпреки че великите ни царе от старите ни две царства главно в Тракия са водили генералните си сражения с с Византия”. И през славната Балканска война 1912/1913 г. пак там стават, както в миналото, големите боеве, които решават изхода на войната. „И въпреки това – казва Орманджиев – погледнете книжнината ни след освободителната епоха, проследете днешната българска преса и периодичните издания и няма да намерите тракийския въпрос да се третира с онова съзнание, което К. Роберт приписва на народа ни, нито изобщо ще намерите да се третира той като въпрос.” Той не открива пръв тази празнота. Напротив, и други са я констатирали преди време. Проф. Иширков, например, е писал, „много е непростително, дето ние, улисани с Македония само, не познавахме Тракия преди 1913 г.”. Когато през 1912 г. българските войски са били вече в Ксанти, един запасен войник се чудил, че българите там имали черква, училище, инспектор и пр., а тоя войник бил учител в България. „Да не говорим – добавя Орманджиев - за многобройните случаи из средите на българската интелигенция за отъждествяването на Тракия с Македония, което става дори понякога и днес”.⁸

Това показвало, заключава той, че през 1912 г. българската армия била тръгнала да освобождава страна, която не познавала добре. Той подкрепя обяснението на проф. Н. Милев защо тракийският въпрос излезе по-късно на сцената,

⁸ Пак там, с. 8

отколкото македонският. Не само защото „Македония бе знамето на борбата”, но и защото „географията, етнографията и политическият разум определяха България за единственият пряк и законен наследник на Тракия след ликвидирането на турското господство в Европа”, или с други думи казано: „Понеже вниманието на всички ни бе заето с югозапад – люлката на българизма”. Орманджиев се пита къде е същата тази обич и към родната му Тракия и задава тежките и осъдителни въпроси: „Къде е тая обич на българското общество? В това, че през 1913 г. така лекомислено остави без защита границата Енос-Мидия ли? В това ли, че не можа да наложи на победена Турция да не обезбългарява Тракия ли? Или в сключването на Ангорския договор, по силата на който ни се отнеха имотите? Или пък най-сетне в последната спогодба за търговия и продажби между България и Турция и спогодбата с Гърция за „доброволно изселване” на българите от Западна Тракия?”. Повикът му е да не виним другите, а да погледнем себе си. „Ние знаем, че договорите не са дело на народите и че правителствата им не всякога изразяват тяхната воля. Знаем обаче, че и народите често стоят безмълвни, а пресата се спотайва”. Когато през 1927 г. младежкото тракийско дружество на с. Райково, Смолянско, го поканва за освещаването на знамето им, той отговаря с писмо, в което им пише: „Пред историята на българското племе Тракийската идея е била и ще бъде най-важната – стожерът, около който се е развивало съществуването на нашия народ през вековете. Дълг на младите тракийски сили е да държат по-ясно в съзнанието на поколенията, отколкото това е било досега. Тежко е да се каже, но е тъжен факт, че тракийските поколения не всякога са съзнавали историческата роля на своя роден край”.

Въз основа на тази добронамерена присъда на известния македонски деятел за една горчива истина по тракийския

въпрос Иван Орманджиев излага актуализираната си теза в своята книга за тракийския въпрос, структурирана в пет части. Първата част разглежда този въпрос до Освобождението на България. Българите от Южна Тракия са най-близо до турската столица и е трябвало да водят с по-големи трудности борбата си за духовна и политическа свобода, отколкото другите свои сънародници. На Берлинския конгрес в 1878 г. за областта между Стара планина и Родопи Великите сили решават да бъде автономна под името Източна Румелия, за Македония – реформи съгласно чл. 23, Одринско обаче не се споменава. Него и турците, и Великите сили грижливо пазят като хинтерланд на Босфора и Дарданелите и като охрана на столицата Цариград. Така, заключава Орманджиев, в Берлин през 1878 г. е станало отделянето на тракийския въпрос от общобългарския и от македонския, с който дотогава той е вървял все заедно в епохата на двойното робство – духовното и политическото.

Втората част на книгата му третира тракийския въпрос от Освобождението до Балканската война. Турците не дават обещаните реформи на Македония и тамошните българи започват съзаклятническа борба, която подемат и българите в Одринско, защото „робството на тези две български покрайнини е едно – турско, продължение от досвободженската епоха.” Близостта на свободна България не можеше да не роди у тракийските българи веднага силно желание за присъединяване към нея. Движението се заражда първо в Македония, но скоро (1895-1903 г.) то се разпростира и в Одринско. Това общо движение налага и на емиграцията от Македония и Одринско в България да се обедини, защото „вътрешните (в Турция) и външните комитети, макар и да изпадаха понякога в конфликти, работят за свободата на едно и също население – „ поробените българи в Турция.”⁹

⁹ Пак там, с. 12.

Член 1 на правилника на организацията на българите в Македония и Одринско – Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО), наричана в началото Български македоно-одрински революционни комитети, гласи, че неин член може да бъде „всеки живущ в Европейска Турция, без разлика на пол, народност, вяра и убеждение”, но тя фактически си остава българска организация. Поставената в същия правилника цел – „автономия на Македония и Одринско”, е в духа на разпоредбите на Берлинския конгрес, но тя се схващала от интелигенцията като преходна форма на управление, която трябвало да завърши един ден неминуемо с присъединяване към България. „А самата народна маса в Одринско – подчертава Орманджиев - разбираше или по-скоро чувстваше движението като борба за присъединяване направо към България. Тази маса не вярваше, че тя ще изнесе борбата само със собствените си сили. Тя влезе в бурята, като вярваше, че зад гърба на апостолите и нелегалните стои България и Дядо Иван... Нашият край трябваше само да помага, но не да се бори наравно с люлката на българизма Македония. Затова и решението на конгреса на Петрова нива по Петровден 1903 г., председателстван и ръководен главно от синове на Македония, бе от братска солидарност: Одринско да въстане и да помогне на събратята си в Македония. Македонските българи въстанаха на Илинден, а одринските – на Преображение Господне. Това бе истинско самопожертване. В една нощ бунтовниците победиха аскера със своя дух. Странджа планина стана република за малко време...”.

За да не бъде упрекнат в местно пристрастие с тези си разсъждения, Иван Орманджиев предпочита да препрати читателя към казаното от проф. Иширков, че тракийският въпрос по-късно започнал да занимава българската общественост, понеже в българската външна политика

надделял националният, а не държавният идеал и това ставало под силното въздействие на македонските българи върху политиката на България, поради което всички сили били насочени главно към освобождението на тази населена с българи западна българска област, останала под чужда политическа власт: „Ако България – пише той – имаше, наред с народностната си политика, ясен държавен идеал и добре изработени териториални стремежи, преди да започне Балканската война, и ако бяхме усвоили политиката на последователност и търпението, може би щяхме да пожънем по-добри плодове от пролятата порои кръв и от прахосаните големи народни богатства. Ние обаче и в световната война бяхме на страната на централните велики сили, пак като привърженици на народностната политика, а не в името на една по правилна държавна и териториална цел”.¹⁰

По този въпрос Иван Орманджиев ще говори и пише още доста пъти, а тук той ще даде още няколко примера в подкрепа на тезата си. На 19 декември 1912 г., например, ЦК на ВМРО подал меморандум до цар Фердинанд, с който се обявил против дележа на Македония и искал нейната автономия, а за Одринско (Тракия) нямало кой да каже и дума през 1913 г., когато лекомислено се оставила (незащитена) границата Енос-Мидия и се струпала цялата българска армия в Македония. „Тогава всички бяхме опиянени и без разум. Искахме всичко или нищо. Дойде катастрофата и се убедихме, че по-добре би било да имаме нещо, отколкото нищо. Късно разбрахме, че в житейските борби компромисите и постепенността по-скоро водят към целта”. Не е убеден обаче, че всички фактори в живота на народа ни са разбрали това, нито дали са извлекли съответната поука от факта, че „навсякъде победихме, а в края на краищата

¹⁰ Иширков, И. Нашата народностна политика. – сп. „Отец Паисий”, II, бр. 10, 31 май 1929, с. 159-160.

нищо не спечелихме”. Всички виждат как „народностната ни политика претърпя пълно крушение и България наново изгуби кѐтове с чисто българско население; Струмишко, Босилеградско,, Трънско, Царибродско, Белоградчишко, Кулско и Беломорското крайбрежие”.

Тракийският въпрос е неразделно свързан и с възникването на Тракийската организация. Възникването ѝ Орманджиев вижда в обезбългаряването на Одринска Тракия, прокудените чедѐ, на която „стенат по границите на българската гържава по своите изгубени бащини огнища”. Сам Орманджиев споделя тяхната участ и е убеден, че няма сила, която да сломи духа им: „Напразно се мамят нашите южни ни съседи, ако смятат, че с обезбългаряването на Тракия са убили естествения стремеж на българския народ към хубавото южно море, От векове реките Марица, Места и Струма носят към юг неговите копнежи и сънища. Няма човешка сила, която може да измени начертаното във вечната книга на природата... Когато течението на тези реки се измени от юг на север, тогава и българският народ ще се откаже от своя естествен стремеж към откритото море”. Ясно е, че тук не става въпрос вече за етнографията или за нещо преходно и променливо с времето, а за едно естествено право на българския народ, признато му дори и от Ньойския договор за мир с чл. 48.

С такова именно разбиране през есента на 1913 г. след прогонването на българите от Източна Тракия и сключването на Букурещкия мирен договор, който остава на България само Западна Тракия, група прокудени от Източна Тракия българи основават в София дружество „Тракия” със задача „да работят за възвръщане в родината и за нейното присъединяване към България.”¹¹ Преди да се закрепи и раз-

¹¹ Орманджиев, И. Тракийският въпрос като кумир на българската гържава, с. 17

вие това дружество, започва Световната война, в която отново Македония е главният обект на България и катастрофата от Ньой донася още едно горчиво разочарование.

На 24 декември 1918 г. в Одрин, на гарата Караагач, се провежда

УЧРЕДИТЕЛЕН КОНГРЕС НА БЪЛГАРИТЕ ОТ ТРАКИЯ,

участниците в който са вярвали, че на България ще бъде дадена (върната) Източна Тракия. Тази им вяра Орманджиев нарича „наивност” и припомня „колко беди сме си причинили с тази наша българска наивност”. Укорява и „сляпата вяра” на народа в силата на международните договори: „Оставихме без защита границата Мидия-Енос след сключения в Лондон на 30 май 1913 г. договор за мир и загубихме плодовете от победите си в Тракия. След Солунското примирие победителите ни принудиха да отстъпим Добруджа на румъните, а после пък ни взеха Западна Тракия, че ще щяла оставала уж под протекторат на великите сили победителки, но я дадоха на Гърция заедно с Източна Тракия”.

Гръцката окупация на Западна Тракия през 1919 г., извършена от името на Съглашението, прогонва през октомври и ноември голяма част от българите там. Последват ги и бежанци, прогонени от други южни български краища, които през 1920 г. също биват окупирани от Гърция. Една част от бежанците от Западна Тракия са българи, родени в Мала Азия, изселени от там през 1914 г., друга - от прогонените през 1913 г. от Източна Тракия. Те всички се вливат в основаното през 1913 г. в София дружество „Тракия”, което скоро се разпростира със своите структури в Северроизточна и цяла Южна България.

Масовизиране на дружеството в онзи момент налага изменение и на неговата цел. „За присъединяване на Източ-

на Тракия към България не можеше и дума да става – казва Орманджиев - понеже тогава ни отнеха и Западна Тракия, която владяхме седем години. Историческият момент налагаше да се търси друг девиз”. На помощ в търсенето на такъв девиз идва режимът на генерал Шарни в Западна Тракия, който се схваща като най-подходящ начин за запазване на тези български земи от завоевателните аспирации на Гърция. Затова „всички – пояснява Орманджиев - лесно презърнахме идеите идеята за независима и самостоятелна Тракия. Но и тези надежди се оказват напразни: „С помощта на Англия Гърция взе и Източна Тракия...” Орманджиев уточнява, че лозунгът „Тракия на тракийци!” бил даден по силата на обстоятелствата в междусъюзническият режим, като българското виждане е било той да обхване само турската и гръцката части на Тракия, а не и тази, която е в България, каквото предлагал Венизелос.

При откриването на XII редовен тракийски събор през лятото на 1928 г. в речта си председателят на Върховния изпълнителен комитет подхваща идеята за нова ориентация на организацията по тракийския въпрос, която нова ориентация или „нов завой”, скоро добива своята нова формулировка още на следващия XIII събор през есента на 1928 в пространната реч на Иван Орманджиев. Смисъла на този „нов завой” той обобщава така: „Благогенствието на България се съдържа в цялостността на Тракия към нея. Девизът „Тракия на тракийци” отстъпва на девиза „Тракия на България”.¹² Тракийците бежанци в България, съзнавайки, че държавата не може да им осигури ония земи, които им бяха отнети, продължават да копнеят за тях. Те възприемат с разум „идейния завой” на XIII и XIII конгрес. Орманджиев излага някои аргументи от своите лични наблюдения за това, че идеята за „автономия” по това време в Тракия е

¹² Пак там. с. 19.

била останала само в устава на Вътрешната революционна организация, без тя да е била проникнала и сред редовете на масата, както е станало в Македония. И, за да не бъде разбран криво, когато казва, че довчерашият девиз на Организацията вече не е актуален, защото той преследвал само временни цели, с тази своя книга Иван Орманджиев иска да изложи вижданията си за далечните нейни цели, което и прави. Преди това обаче, съзнавайки опасността от раздвоение, той много задълбочено разяснява причините за отпадането на идеята за автономия на Тракия, видимо насочена към широкия кръг тракийци, българската общественост и българските държавни институции: „Ще си позволя да изтъкна още, че да държим за автономията на Тракия, ще рече да искаме откъсването на цяла Южна България, за да образува с татковината ни автономна област, ако искрено гледаме на нещата и влагаме в думата прекия ѝ смисъл. А кой от нас, тракийци, ще се реши на подобно нещо? Кой ще се съгласи да се откъснат Пловдив, Стара Загора, Ямбол, Сливен, Бургас и пр. южнобългарски градове и села, все цветущи места, станали такива под българската власт, за да образуват автономна област с нашата поробена родина, която е разорана и пуста? Аз не вярвам да се намерят такива българи между нас. А следва да искаме това, щом сме убедени и искрени автономисти за Тракия, тъй като под това име се разбира земята на юг от Стара Планина чак до бреговете на три морета: Черно, Мраморно и Бяло. Над две трети от Тракия е в пределите на българската държава. При такова положение на територията на Тракия наивност е да се говори за автономия от наша страна”.

В така ясно и честно изразената си позиция Орманджиев не подминава, без да реагира и да обезсили ония гласове, които тогава и по-късно ще го упрекват във великобългарски увлечения и пропаганда: „Има емигрантски среди в България,

които ни обвиняват, че сме оръдия на българската гържава. Нека ни обвиняват. Нам се вижда това обвинение странно, защото досега никое българско правителство не е живяло с тракийския въпрос, тъй като половин век приблизително те живеят с македонския. Как може тогава да ни смятат за оръдия! Ние заявяваме, че не сме били никому и никакви оръдия в миналото, защото до скоро за България нямаше друг въпрос, освен един – македонският, но и че задачата ни главно е да осветлим българския народ по тракийския въпрос и целите на движението ни - да проагитираме и същевременно да поискаме от него да има тракийския въпрос в бъдеще по-при сърце – като кумир за благогенствието на България”. Следва логичният и съкрушителен за всяка спекулация въпрос: „Може ли тогава да се хвърлят такива обвинения за Тракийската организация, щом ѝ предстои да работи, за да стане въпросът ѝ гържавен, български и щом досега се сключиха договори, с които се жертваха нейните интереси и родината ѝ?”¹³

Иван Орманджиев откровено споделя как през лятото на 1923 г., скоро след деветоюнския преврат, пръв реферирал на проведения в София конгрес с тема „Тактиката и задачите на нашата организация”. Тогава той заявил, че възвръщането на бежанците по родните им места е възможно „само в два случая: под знамето на автономна Тракия или под знамето на България”. Сега обаче, шест години по-късно, в 1929 г., може убедено да заяви: „Днес ние издигаме като възможно само второто.”¹⁴

В коментара си за отношението и разбирането на тракийския въпрос Орманджиев изтъква ръста на Тракийската организация, която от 50 дружества през 1921 г. за няколко само изминати от тогава години – в 1929 г. броят

¹³ Там там, с. 21-22.

¹⁴ Там там, с. 25.

им достига 214 с общо 18 645 организирани членове, представящи 26 000 бежански семейства. Това потвърждава твърдението му, че Тракийската организация е необходима и че тя има да играе важна роля както в редовете на своите членове, така и сред българския народ, за да стане тракийският въпрос гържавен стожер, какъвто е трябвало да бъде и в миналото. „За съжаление – повтаря отново той – родна Тракия все още продължава да е непозната за българските гържавници и политици, но и за българската преса, с малки изключения, забравят за Тракия дори и по време на големите национални тържества”. Посочва съвсем пресен пример за това – как в издание на дружеството на столичните журналисти по случай хиляда годишни от смъртта на Симеон Велики и петдесетгодишнината от Освобождението на България, името на Тракия не присъствало въобще, а в тържествата по същите поводи – дори една българска носия от Странджа, Родопите или Беломорието не била показана. Използва умело този пример, за да мобилизира обществото и особено тракийската интелигенция, общественици и народни представители към по-активна работа със слово и печат:

„Нека за всичко това не виним само невидимата ръка, която направлява сякаш всичко срещу татковината ни. Нека всички си спомним и нашата доскоро пасивност... Не се ли работи, никого няма да убедим в правотата на въпроса, а свободната арена ще заемат пак други, както е било досега. Не може да бъде оправдание това, че договорът за мир от Ньой е приковал България като Прометей на скала, защото никой не може да лиши тракийци да от правото да работят за това, което им принадлежи по силата на Провидението. Ето защо ние очакваме от всички наши и изобщо български общественици и народни представители да прокарат в своите среди и партии тракийския въпрос

като кумир на българската държава”.

Призивът на Иван Орманджиев е да се работи всеотдайно и да не се залага само на пасивното изчакване на външна благосклонност, като напомня, че за международните политици, от правно гледище, прокудените синове на Тракия, не са и малцинство поради Ангорския договор и гръцко-българската конвенция, подписани, без да бъдат питани самите тракийски българи. Именно затова гласът на тракийци и истината за тракийския въпрос трябва да стигне до международните политически и меродавни кръгове: „Тракийският въпрос е брънка от редица сплетени въпроси, които победителите така зле решиха с договорите. Те чувстват вече това и правят отстъпления. Франция говори за съединени щати в Европа, а Англия иска да постави света на друга основа, на стопанска хармония. Нека се знае – предупреждава Орманджиев - че в Европа съединени щати не са възможни при наличието на съществуващи несправедливи договори, сключени преди десет години, и че за тая голяма цел нужно е сближение и помирение преди всичко между народите, нужно е и стопанско преустройство, за да се премахнат изворите на икономическите противоречия между държавите. Ала нужно е да се даде на всяка държава в света въздух и простор под това слънце за свободен търговско-стопански живот. За България този простор може да бъде само Беломорското крайбрежие. С други думи, за нея е нужно да се премахне договорът за мир в Ньой, който й отне Добруджа, застраши й столицата чрез откъсването на Западните покрайнини и я отдалечи от Бялото море.”¹⁵

Последната част от програмния на труд Иван Орманджиев е озаглавена „Каква страна е Тракия”. В нея той е подбрал най-характерните сведения за древна и съвременна Тракия, като се старае да разкрие по-малко коментира-

¹⁵ Пак там, с. 31.

ни у нас предимства на тази южна земя, заключена между трите морета: Черно, Мраморно и Егейско. Той, въпреки че е чедо на Източна Тракия, роден в полите на митичната Странджа, поставя акцента върху Западна Тракия и по-точно – на нейното беломорско крайбрежие, между устията на реките Марица и Места, като най-голямата загуба на България след Първата световна война по Ньойския диктат: „Най-ценната област, изгубена от България с този договор, е Беломорската низина... С нейното откъсване България изгуби териториалния си излаз на Бяло море, който ѝ даваше възможност да търгува с всички презморски страни на света открито, едно преимущество, което Черно море няма никога да има., като затворено, поради обстоятелството, че Босфорът и Дарданелите са в ръцете на друга държава. Заедно с тоя излаз България загуби и цялата долина на Марица, най-удобният и най-естественият път, който води от Южна и Източна България към Бялото море”. Изгубените блага за България с отнетото ни Беломорие Орманджиев изрежда в 12 точки, за да завърши с видим по изказа му упрек към отговорните за това български фактори: „Всичко това загуби България с потъпкването на Лондонския през лятото на 1913 г. и с подписването на договора за мир в Ньой през есента на 1919 г.”.¹⁶

Всички знаят, и най-вече тракийските българи, кои са отговорните фактори – кой се подаде на гръцката провокация след Лондонския договор и издаде на 16 юни фаталната заповед, не без основание наречена „фаталното безумие”, и кого упрекват някои, макар и не съвсем основателно, поради безизходицата, че „бързал” да подпише договора за мир в Ньой през 1919 г. и най-вече, разбира се, тези, които взеха решението да обвържат България в Първата световна война с Централните сили и да я обрекат на нова, още

¹⁶ Пак там, с. 39.

по-тежка катастрофа. „Нищо не може да оправдае нашите водители - казва по този повод и проф. Иширков - ако те не направят нещо занапред, за да поддържат, ако не политическата, то културно-национална и стопанска връзка между България и тази благодатна област”. Иван Орманджиев допълва възмущението му с горчив апостроф: „Да! Направи-ха! Конвенцията за „доброволното изселване” на българите от Западна Тракия и Ангорския договор. Продължиха по стария катастрофален път”.

Изправен пред аудиторията си, предимно изгнаници от Тракия, Иван Орманджиев не се уморява да им разяснява каква щета е причинила на България липсата в миналото, редом с „националния кумир Македония”, и един „гържавен кумир”, какъвто е трябвало да бъде Тракия: „Ние, синовете на отнета ни Тракия, които в миналото имаме също грях, стреснахме се от собствените си нещастия и от ония на целокупния български народ, престанахме да плуваме в чужди води от 1918 г. насам, считаме се вече възмъжали днес и ясно и категорично сочим нашия кумир, като зовем всички добри българи да го възприемат за пътеводна звезда в името на едно щастливо бъдеще за българския народ и за България. Промяната ще дойде в близко време сама по себе си, неминуемо. А тази промяна трябва да бъде: Целокупна Тракия към България за общо благоденствие и преуспяване. Това е нашият кумир. Той трябва да бъде и гържавният кумир на българския народ”. С тези думи Иван Орманджиев обобщава своето виждане за справедливо решение на тракийския въпрос непосредствено след края на Първата световна война, която, вместо желаното обединение на българите, донесе нови териториални загуби на България, нови бежанци, репарации и разорения, но не и достатъчно политическа мъдрост у гържавните ѝ мъже с оглед на бъдещите десетилетия.